

TEREMTŐ PÁRBESZÉD. A SEGÍTŐ BESZÉLGETÉS MINT KREATÍV EGYÜTTALKOTÁS

PINTÉR Judit Nóra
ELTE PPK Pszichológiai Intézet
pinter.judit@ppk.elte.hu

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: A tanulmány a segítő beszélgetést fenomenológiai és hermeneutikai keretben tárgyalja, és mint a közös kreativitás és alkotás folyamatát elemzi. Ehhez elsőként röviden körvonalazom az egyik legnagyobb hatású fenomenológus, a francia Maurice Merleau-Ponty tapasztalatelméletét, amelyben a kiazmus, a hús és a vad értelem fogalmai mentén kísérelt meg számot adni a tapasztalat sajátos képlékenységről, illetve a beszéd, a kifejezés teremtő jellegéről. Ezt követően a magyar filozófus, Tengelyi László által elemzett fenomenológiai tudattalan koncepcióját vázoló fel. Ez a szféra a tudatot magát is meglepő, tudatidegen értelmek szülőhelye, amely nyers értelmeket tudatosan, a nyelv segítségével igyekszünk kifejezni, magunk számára is megragadhatóvá tenni, lehorgonyozni. A nyelv dialógusban és megértésben betöltött szerepe Merleau-Ponty fenomenológiájában és a német filozófus, Hans-Georg Gadamer hermeneutikájában is központi tétel, aki amellett érvel, hogy egy beszélgetésben szükségszerűen egy közös nyelvet teremtünk, amely a beszélgetők számára olyan közösséget hoz létre, amiből kilépve már nem lesznek többé ugyanazok. Végül a fenti szerzők teoretikus koordináta-rendszerében a segítő beszélgetés egy lehetséges fenomenológiai és hermeneutikai leírását vázoló fel, középpontba állítva a pszichológus és a kliens között folytatott dialógus kreatív jellegét, nyelv- és világteremtő potenciálját.

Kulcsszavak: fenomenológia, Maurice Merleau-Ponty, teremtő párbeszéd, Hans-Georg Gadamer, segítő beszélgetés, horizont-összeolvadás

A VILÁG ÉSZLELETI MEGALKOTÁSA

Maurice Merleau-Ponty (1908–1961), az egyik legjelentősebb fenomenológus, *Az észlelés fenomenológiája* című első főművében abból indul ki, hogy tévedés, miszerint a világ, mint tények összessége, készen áll előttünk. Az észlelés szintjén a világ mindig befejezetlen, képlékeny, az észlelés maga alakítja a világot. A fenomenológia feladata pedig az, hogy ennek a még befejezetlen és nyitott észleleti világnak és az ezt felnyitó tapasztalatnak a működését feltárja. Az általa kidolgozott fenomenológia központi kérdése, hogy hogyan lehet megragadni az értelem kialakulásának ezt a sajátos képlékenységet (Ullmann, 2004). Az a szféra, ami a leginkább kifejezi a tapasztalás elevenségét, a tapasztalat testi jellege, ami azt jelenti, hogy a tapasztalásnak létezik egy nem tudatos rétege, ami minden észlelésünk és jelentésadásunk alapja és háttere. *A test nem semleges összetevője tehát a tapasztalásnak, hanem másra vissza nem vezethető forrása az értelem létrejöttének, a test az eredeti értelemképződés szerve.*

A következő idézet jól érzékelteti Merleau-Ponty fenomenológiai gondolkodásmódját a tapasztalatszerzés mibenlétéről: „A festőt meghatározó stílus a festő számára magában a látottban adottként jelenik meg, abban a hitben, hogy a természetet épp abban a pillanatban fejt meg, amikor újratermeli” (Merleau-Ponty, 1998, p. 155). A festő számára tehát az észlelés, a jelentésadás és a kifejezés tulajdonképpen egybefolyik. *A látás aktusában, azzal, aminek és amilyennek látja tárgyát, születik meg maga a tárgy.* Ugyanígy gondolkodik Merleau-Ponty a teremtő kifejezésről, azaz a nyelvről, amely a fogalmazás közben,

a fogalmazás aktusában alkotja meg mondanivalóját, pontosabban a jelentés és a nyelv egymást alkotják meg. Fenomenológiájában a nyelvnek nincsen elsődlegessége a festészet vagy az élet fölött, *a nyelv és a jelentés között nincs alá-fölérendeltségi viszony.* A látottban tehát a festő számára már eleve „adottként” jelenik meg az, ami valójában a festő *stílusa*. A festő „abban a hitben” van, hogy megfejtette a természetet, tehát hogy ábrázolásában visszaadja, kifejezi a természetet, amit a saját szemével lát, s nem is sejti, hogy valójában akkor teremti meg. A festő számára tehát az észlelés, a jelentésadás és a kifejezés elkülöníthetetlen aktus. Merleau-Ponty tapasztalatelméletének éppen ez a lényege, hogy benne az észlelés, a jelentésadás és a beszéd/kifejezés/alkotás szerves egységet képez.

Merleau-Ponty fenomenológiájában lényegi kiindulópont, hogy az észlelés nem pusztán egy a többi fenomén közül, hanem azok között is a legalapvetőbb. Az észlelés az a háttér, amiből minden aktus kiemelkedik, s amit minden aktus előfeltételez (Merleau-Ponty, 2012), az észlelés az az eredeti kontaktus a valósággal, amire minden egyéb világhoz való viszony (nyelvi, kulturális, esztétikai) ráépül. Merleau-Ponty kései főművében – *A látható és a láthatatlanban* – tovább árnyalja észlelésről vallott nézeteit. Az észlelést – különös tekintettel a látást – a tapintás mintájára kell elgondolnunk. Tekintetünkkel letapogatjuk a dolgokat, írja, „nincs látás anélkül, hogy a tekintet körbe ne ölelné, saját húsába ne foglalná a látható tartalmakat” (Merleau-Ponty, 2006, p. 149). A néző nem maradhat kívül az általa nézett világon” (p. 152). Eleve azért lehetséges látás, mert a látó is egy a látható dolgok között. Ahogy

írja, az észlelő „ugyanabból az anyagból van gyúrva, mint az őt körülvevő világ, egylényegű vele” (p. 153). Ennek metaforája Merleau-Ponty-nál a hús. A világ húsnak és a tapasztaló húsnak az egylényegűségéről beszél, ami miatt egyáltalán képes vagyok észlelni, látni, tapintani. „A hús a tárgyat és az alanyt egyszerre kiformaló közeg” (p. 157), amiből az is következik, hogy Merleau-Ponty túllép az alany–tárgy mesterséges szétválasztáson. „Kölcsönös egymásba illeszkedés és egymásba fonódás van tehát látó és látott között” (p. 157), ezt az egymásba fonódást nevezi Merleau-Ponty *kiazmus*-nak. A hús tehát nem anyag, hanem ennek az összehuzalotottságnak a kifejeződése, a világ szövete, amelybe mindannyian bele vagyunk szöve. Ennyiben a látásnak mindig van egy nárcisztikus jellege, amennyiben én és a világ szükségszerűen egymásban tükröződünk.

Abból a tételből, hogy a világ észlelése és a világnak való jelentésadás szervesen összetartozik, egyenesen következik, hogy a tapasztalatszerzés maga Merleau-Ponty-nál egy alkotó folyamat, kreativitás, amelyben egy mindenkire jellemző sajátos látásmód, avagy stílus jelenik meg, ami legfeljebb csak fokozatában különbözik egy művész stílusától. A tapasztalat fejlődését Merleau-Ponty nem mechanikus bővülésként, hanem kreatív alakulásként mutatja be. A gyermek színtanulása kapcsán például úgy fogalmaz, hogy „megtanulni színeket látni annyi, mint elsajátítani a látás egy bizonyos stílusát, gazdagítani és újraszervezni a test-sémát (Merleau-Ponty, 2012, p. 177). A testi tapasztalat ilyen értelemben vett individualitása és a műalkotások kimeríthetetlen egyedisége között ebből a perspektívából nincsen lényegi különbség. Gesztusaink, ahogyan a világban vagyunk,

a látásmód, ahogyan a világot felfogjuk, egy csak ránk jellemző egyedi stílust rajzol ki, ebben az értelemben maga „a testünk egy műalkotáshoz hasonlít” (Merleau-Ponty, 2012, p. 175): egy festményhez vagy egy regényhez, nem pedig egy fizikai tárgyhoz. Azaz a test sokkal inkább eleven jelentések szövédéke. Merleau-Ponty egyik kritikája a pszichológiával mint tudománnyal szemben éppen az, hogy képtelen számot adni az észlelés kreativitásáról (Ullmann, 2004).

A VAD TARTOMÁNY MEGSZELIDÍTÉSE

Merleau-Ponty gondolkodásmódja nagy hatást gyakorolt az egyik legjelentősebb magyar fenomenológusra, Tengelyi Lászlóra (1954–2014). Tapasztalatelméletének egyik központi gondolata, hogy a tapasztalásnak és a tapasztalat szavakba öntésének, azaz a tapasztalat kifejezésének számos spontán, uralhatatlan mozzanata van, amelynek során a tapasztalót is meglepő, előzetes várakozásaira erősen rácăfóló értelmek születnek. Tengelyi megfogalmazásában a tapasztalat „egy olyan magától meginduló és önállóan lejátszódó értelemképződés terméke, amely kivonja magát a tudat hatóköréből” (Tengelyi, 2007, p. 19). Tehát az értelemben, amit a velünk történő eseményeknek, élményeknek adunk, több mozzanat – ahogyan az már Edmund Husserlnél is megjelent – tudatidegen módon keletkezik, azaz „nem származtatható a tudat értelemadó tevékenységéből” (Tengelyi, 2007, p. 19), hanem a tudat „spontaneitásából” áll elő. A tudatos értelemadás hiánya abban érhető például tetten, hogy sokszor az újonnan született értelmek keresztülhúzzák a tudat előzetes

várákozásait. Például egy minket felkavaró esemény „előreláthatatlanságában és uralhatatlanságában” számunkra teljesen új, addigi világunkkal, világértelmezéseinkkel össze nem egyeztethető értelmet szülhet. Ezen, a tudatot is meglepő értelmek keletkezési helyének Tengelyi, Husserl nyomán a fenomenológiai tudattalant jelöli meg, ahol értelemtröredékek, „értelemszedimentumok szunnyadnak”, amelyeket váratlanul történő események felébreszthetnek, újjáéleszthetnek. Az értelemképződés egyik alapvető színhelye tehát a *fenomenológiai tudattalan*. Ebből a nézőpontból állítja a magyar fenomenológus, hogy „a tudat értelemadó tevékenysége újra és újra elmarad egy olyan magától meginduló értelemképződés mögött, amely a tudattalanba szorulva kialakítja számára a valóságnak egy mindaddig ismeretlen arculatát” (p. 27).

Tengelyi egyik kitüntetett példája az ötlet, ami váratlanul és előreláthatatlanul érkezik. „Az ötlet betör a tudat intencionális életébe, szerkezetváltozást idézve elő annak értelemképződményei között [...] és új értelemkezdményeket hív életre. [...] Olyan értelemrezdülés, ami új értelemadásra serkenti az intencionális tudatot”. Ezeket *interintencionális* mozzanatnak nevezi, amennyiben a tudattalanból, „a tudat háta mögül” törnek fel a tudatba. „Csillámlóan sokértelmű értelemkezdmények”, amelyek „valóságos elburjánzásával a tudat nem tud lépést tartani” (p. 28). Tengelyi másik emblemikus példája a *sorseseemény*, ilyenek például a traumatikus események, de kiválthatják akár extrém pozitív élmények is. Sorseseményen olyan történéseket ért, amelyek „hatására az önazonosság mint az élettörténet foglalata meghasad és felnyílik” (Tengelyi, 1998,

p. 43), és olyan értelmek képződnek, amelyek az élettörténetben előre és visszafelé is új értelmek rögzítését teszik szükségessé. A sorseseemény „olyan magától meginduló, uralhatatlan módon lejátsszódó, föld alatti értelemképződésre utal, amely az élettörténetben új kezdetet teremt” azáltal, hogy „új és kezdetben teljességgel önidegen értelmet szül, amelyet önazonosságunk újólagos rögzítése révén igyekszünk – több-kevesebb sikerrel – megragadni és ismét csak a magunkévá tenni” (p. 199). Tengelyi levezetésében „az önhasadás eme pillanataiban az önmagunkból való kilépés olyan igényével találjuk szembe magunkat, amely még akkor is az idegenség jegyét viseli magán, ha nem valaki más közvetlen jelenléte váltja ki bennünk” (p. 47). Máshogy fogalmazva: a sorseseemények „az önmagunkból való kilépés igényét a megszüntethetetlen más-ság és idegenség erejével szegeznek nekünk” (p. 48). Ez alapján Tengelyi azt állítja, hogy egy „új belátáshoz vezető tapasztalat minden esetben egyszersmind találkozás és érintkezés a tudattól független valósággal”, ami alapján oda jut, hogy „*minden tapasztalat magában hordozza a sajátban eleve ott rejlő idegen tapasztalatát*” (a szerző kiemelése; p. 33), azaz egy tudatidegen – amennyiben nem a tudatunkból származó – tapasztalatot. Ez az állítás ugyanakkor nem is tűnik annyira radikálisnak, ha például egy traumatikus esemény tudatra, személyiségre gyakorolt hatására gondolunk, amelyet kénytelenek vagyunk befogadni az énbe. A trauma eseményében éppen hogy egy olyan idegenséggel találkozunk – Freud maga „emberfeletti hatalmú vendégekről”, „idegen testről” beszél (Freud, 1968, p. 226.) –, amelyet nem tudunk feltartóztatni. A psziché kénytelen magába fogadni, és mint egy idegen testet a sajátba integrálni

az élményt, amelyet kizárólag azáltal tudna feldolgozni, ha az értelmezéssel sajátta is tudná tenni. Az integrálhatatlan élmény felszakítva addigi, viszonylagosan integrált énem burkát, anélkül vált belsővé, hogy sajátta is vált volna (Pintér, 2014, p. 43).

Az élettörténet tehát a maga sorsese-ményeivel, fordulópontjaival, életvalóságával a részben tudattalan értelemképződés színtere, amely önmagában sokszor kezdeményszerű, „ingatag és határozatlan értelemalakzatokat” foglal magába – Merleau-Ponty megfogalmazásában olyan vad értelmeket (Merleau-Ponty, 2007), tehát szavakkal még le nem horgonyzott, néma vagy nyers tapasztalatokat, amelyeket megszelídíteni, szimbolizálni, analizálni: rögzíteni kell. A rögzítés nem más, mint amikor a tapasztalatainkat megkíséreljük nyelvileg is kifejezni: „arra kényszerülünk, hogy a mindenkori nyelvi rendszer készen talál, elfogadott és intézményesen rögzített jelentéseit megdolgozzuk, sajátos összefüggésbe állítsuk, és használatuknak egyéni színezetet adjunk, mert különben a saját bőrünkön tapasztaltakat nem tudjuk még csak hozzávetőleges hűséggel sem szavakba foglalni. Az eredmény nem ritkán magát a beszélőt is meglepi” (Tengelyi, 2007, p. 30). Merleau-Ponty ennek kapcsán a vad tartomány megszelídítéséről, a kifejezésért vívott küzdelemről beszél. Ez a küzdelem tapasztalataink kifejezéséért pedig sokszor párbeszédben történik, amely megmutatja az értelemteremtés dialógikus természetét.¹

A DIALÓGUS MINT KÖZÖS ALKOTÁS

Merleau-Ponty-nál tehát nem csupán az észlelés szintjén (az egyén észlelésében és világértelmezéseiben) jelenik meg a kreativitás, azaz a világ észleleti megalkotása, hanem a beszédben, kifejezésben, illetve a párbeszédben is. Fenomenológiájában mind a kifejezésnek, mind a dialógusnak teremtő jelleget tulajdonít. Amikor egy általa „vadnak mondott értelem keresésére indulunk” (Tengelyi, 2007, p. 155) a nyelv által, azaz a tapasztalat kifejezésére törekvő beszéd nevezhető „hódító, tevékeny, teremtő beszédnek” (Merleau-Ponty, 2006, p. 201). A másikkal való dialógus során, írja Merleau-Ponty, én és a másik „kölszönösen áthágjuk a minket egymástól elválasztó határokat [...]. A beszéd árama átalakít [...], a másikba visz át, és őt is átlépteti belénk, eltörli az enyém és a nem enyém között húzódó határokat, megszünteti az én és a másik szemben állását” (Merleau-Ponty, 2007, p. 169), az én jelentéseim megérintik az övét és fordítva. Kettőnk dialógusa a fenomenológus leírásában „teremtő párbeszéd”: a másik meglep, és rámcáfol, és folyamatosan „az értelem egy új dimenziójára nyitja rá a szemem”. Ketten együtt új értelmet teremtünk, olyan jelentéseket, amelyeknek korábban nem voltunk tudatában, miközben mi is folyamatosan alakulunk a dialógus folyamatában. Ez a gondolat már Friedrich Schleiermarchernál (1786–1834), a német hermeneutikai hagyomány jeles képviselőjénél is megjelent, aki a „szabad beszélgetést” a művészi gondolkodás

¹ Itt most külön nem foglalkozunk olyan filozófiákkal, amelyekben megjelenik az Én-Te-kapcsolat (Martin Buber), illetve az Ugyanaz és a Másik találkozása, ami egy etikai viszonyt iktat be (Emmanuel Lévinas), de nem a dialógus értelemteremtő potenciálja van a fókuszban.

egy formájának tartotta, amely „egyfajta művészi alkotás a közlés kölcsönös viszonyában”. Levezetésében a beszéd, beszélgetés „megérthető művészetként, azaz céltól és tárgytól elvonatkoztatva, egy alkotói produktivitás kifejezéseként”, amiből az is következik, hogy a Schleiermacher által kidolgozott hermeneutikában a „művészi és nem művészi között folyékonyak az átmenetek” (Schleiermacher, 1835, pp. 355–364, idézi Gadamer, 2003, pp. 220–221).

Lássunk egy példát a teremtő párbeszédre Merleau-Ponty-tól! „Valakivel együtt nézzük a tájat és beszélünk róla [...], az én számomra való látvány átlép belé, a mező szemeim előtt kinyíló egyedi zöld színe meghódítja az ő látómezejét is”. S ezzel egyidőben „a saját észlelésemben felmerülő zöld árnyalatban az ő általa is érzékelt zöldet ismerem fel” (Merleau-Ponty, 2006, p. 161). A fenomenológus észleléselméletét a terápiás beszédhelyzetre² vonatkoztatva azt mondhatjuk, hogy amikor a kliens megosztja saját élményét, akkor én pszichológusként az empátia működtetésével belehelyezkedek az ő élményvilágába, az ő jelentésmezéjére lépek, elhelyezkedem belső látása koordináta-rendszerében. Elmerülök a „látványban”, amit a kliens lelki szemeim elé tár. Együtt szemléljük az ő lelki jeleneteit. A pszichológus a fantáziáját használja ehhez, a saját belső képeit, amelyek ugyanakkor a kliens által körvonalazott képek. Ezeket a segítő a saját érzéseiből, saját emlékvilágából tölt fel, lelkesít át. Ugyanúgy, mint amikor egy regényt olvasunk. Ugyanakkor minden olvasó más-hogy látja maga előtt, amit olvas: *A bűn és bűnhődésnek*, az *Emlékiratok* könyvének

végtelen sok belső látványa van. A fentebb már idézett Schleiermacher magát a megértést is a művészi produkció párjaként, azaz végső soron művészetként írta le. Ennek az elgondolásnak az alapját az képezte hermeneutikájában, hogy a pszichológiai dimenziót elengedhetetlennek tartotta egy műalkotás megértése kapcsán, egészen pontosan azt gondolta, hogy akkor értünk meg valamit, ha rekonstruáljuk azt a belső teremtő folyamatot, teremtő aktust, ami a művet létrehozta. Tehát újraalkotásra, az eredeti produkcióra vonatkozó reprodukcióra van szükség. Ez, a hermeneutikai hagyományt követve, akkor lehetséges, ha abból indulunk ki, hogy a rész értelme mindig csak az összefüggésből, így végső soron az egészből adódik. A német hermeneuta ezt a pszichológiai megértésre is alkalmazta, azaz hogy valakinek a gondolatait „feltörő életmozzanatként, sok más tettel, más jellegű tettekkel is összefüggő tetteként értjük meg” (Schleiermacher, 1835, pp. 355–364, idézi Gadamer, 2003, p. 223). Tehát mind a beszélgetés maga, mind a másik megértése Schleiermachernál művészi alkotás karakterű.

A kliens tehát felfesti elem, mint pszichológus elé, belső világának képeit, s én belépek ebbe a világba, óhatatlanul víve magammal saját képeimet. Segítőként azon vagyok, hogy „újraalkossam azt, amit ő”: azt lássam, amit ő, érzem, amit ő: vagy inkább az ő érzésein keresztül lássak – ezt nevezhetnénk Rogerssel szólva *primér empátiának*. (Eleve nincsen érzésektől, jelentésektől elválasztható látás, ahogyan fentebb, Merleau-Ponty nyomán levezettük.) A segítés beszédhelyzete bizonyos

2 A tanulmányban a személyközpontú, fenomenológiai, hermeneutikai és pszichodinamikus tradíciókhoz kapcsolódó segítő/terápiás beszélgetéssel foglalkozom, a kognitív iskolákkal nem.

mozzanataiban aszimmetrikus: eleinte egy hangsúlyos egyirányú mozgás indul a segítő irányából a kliens felé. Segítőként én akarom megérteni őt. Azonban onnantól kezdve, hogy belépek a másik világába, empátiás visszajelzéseket adok, érzéseket ajánlok meg, feltárom a kliens kogníciója mögötti érzésfedezeteket – mindezzel, fogalmazhatunk úgy, elkezdem formálni az ő világát, vagy akár a Merleau-Ponty által felvázolt fenomenológiai észleléselemlet keretében szólva úgy is, hogy elkezdi ő is azt *látni*, amit én. Az én *megajánlott* zöldem párbeszédbe lép az ő jelentésadásaival, árnyalataival. Elkezdi az én zöld árnyalatomat látni a saját zöldjében, miközben kikerülhetetlenül az ő zöldje is átszínezi az enyémet. Tehát a mező zöldjét a másikkal való beszélgetés által közösen alkotjuk meg. És bár a terápiás dialógus nem egy érdek nélküli nézelődés a mezőn, hanem a személyközi befolyásolás folyamata és terepe, alapstruktúrája ugyanakkor a Merleau-Ponty által oly költőien megfogalmazott teremtő párbeszéd, avagy a mezőn való együtt nézelődés mintájára gondolható el, amelyben én és másik párbeszéde egy közös alkotáshoz hasonlít.³

A fenomenológiában és különösen Merleau-Ponty-nál alapvetésnek tekinthető *horizont* fogalmának Hans-Georg Gadamer (1900–2002), a hermeneutika „atyja”, sajátos értelmet adott. A német filozófus az *Igazság és módszer* című korszakalkotó művében új, dialogikus módszert dolgozott ki a szövegek értelmezésére. Levezetésében egy műalkotás, egy szöveg vagy akár egy másik ember megértése akkor történik meg, amikor kettőnk horizontja összeolvad:

az enyém és a másiké, az enyém és a szövegé, és így tovább. Ennek leírására vezette be a *horizont-összeolvadás* fogalmát (Gadamer, 2003, p. 419). Tehát a mezőn való együtt nézelődés példájánál maradva: a másik által és az én általam látott látvány teremtő párbeszédre lép, amelynek során lépről-lépésre egyre jobban értjük egymást. Amennyiben sikerül egymásra hangolódunk, vagy ahogyan Gadamer írja, „nyitottá válni” a másik mássága iránt, akkor az én és a másik horizontja összeolvad, Merleau-Ponty-val szólva pedig egy közös látvány fog elénk tárulni.

KÖZÖS NYELV TEREMTÉSE

Gadamer hosszan elemzi a nyelv szerepét a megértésben, magában a hermeneutikai tapasztalatban. Levezetésében abból indul ki, hogy bár úgy fogalmazunk, hogy „beszélgetést folytatunk, ám minél valószínűbb a beszélgetés, folytatása, irányítása annál kevésbé függ az egyik vagy a másik partner akaratától. Az igaz beszélgetés sohasem az, amit folytatni akartunk. [...] Helyesebb azt mondani, hogy beszélgetésbe kerültünk, sőt talán azt, hogy beszélgetésbe bonyolódunk. [...] Ahogy a beszélgetés fordulatokat vesz, megtalálja a maga előrehaladását és végkicsengését, mindennek lehet irányításjellege, de ebben az irányításban a beszélgetőpartnerek nem annyira irányítók, hanem sokkal inkább irányítottak. Senki nem tudja előre, hogy a beszélgetésből »mi jön ki«. A szót értés [...] mint valami történés, amely végbemegy velünk. [...] Mindez arról tanúskodik, hogy

3 Bár nem fenomenológiai, hanem pszichoanalitikus keretben, de Bakó Tihamér is megfogalmazza ezt a tapasztalatot: „a pszichoterápia a terapeuta és a páciens kreatív közös alkotása” (Bakó, 2024, p. 16).

a beszélgetésnek saját szelleme van, hogy a nyelv feltár és előhoz valamit, ami aztán ettől fogva van” (Gadamer, 2003, p. 425). A dialógusba lépés tehát mindig egy nyitott végű történés, amelyben mind a két fél hagyja magát vezetni a dialógus által.

A dialógusban lét tapasztalata párhuzamba állítható Gadamer *játék*-felfogásával is, amelynek könyvében külön fejezet szentel mint sajátos, a műalkotásokkal analóg fenomennek. Lényegi meglátása, hogy valójában „minden játszás játszottság” (p. 138). Tehát a játékot, bármilyen típusú játékról legyen is szó, valójában nem játsszuk, azaz nem szubjektum-létünkben megmaradva irányítjuk, hanem feloldódunk benne: a „*játéknak elsőbbsége van a játékos tudatával szemben*” (a szerző kiemelése; p. 136) – írja, a játék szükségszerűen hatalmába keríti a játékost. A dialógus ennek mintájára tehát egy olyan, a résztvevőket vezető kölcsönmozgás, amely a játéknak is a sajátja. Gadamer emlékeztet, hogy a játék szó eredeti jelentésében (*Spiel*) benne van a tánc is. A játékban jelenlévő szó szerinti vagy átvitt értelmű folyamatos ide-oda mozgás, ha tetszik, tánc, hozzátartozik a játék lényegéhez, és azt is implicálja, hogy valójában nem is lehetséges egyedül játszani.

A Gadamer által kidolgozott hermeneutikában (szemben a pszichológiában használatos rogersi fogalommal) az empátia, „a megértés nem azon alapul, hogy belehelyezkedünk a másik személyébe, nem az egyiknek a másikban való közvetlen részesezésen alapul” (p. 425), hanem az egész folyamat hangsúlyosan *nyelvi, dialogikus*, ha tetszik tánc-jellegű. A másikat a mondanóján keresztül mint beszédet, mint nyelvet értjük meg a dialógus közegében. A megértésben végbemenő horizont-összeolvadás terepe tehát a kifejezésben, azaz

a nyelvben történik, „a nyelv voltaképeni teljesítménye” (p. 419). Gadamer úgy fogalmaz, hogy minden beszélgetés nem is csupán előfeltételez, hanem egyenesen „kialakít egy közös nyelvet”. Magában „a beszélgetésben dolgozzuk ki a közös nyelvet”, és a „beszélgetésben végbemenő kölcsönös megértés [...] azt jelenti, hogy olyan közösséggé változunk, amelyben egyikünk sem marad az, aki korábban volt” (p. 420). A dialógus tehát értelem- és világteremtő potenciállal bír, amely megváltoztatja a résztvevőket.

KONKLÚZIÓ

Abban a dialogikus aktusban tehát, amivel közösen a világot értelmezzük, valójában a klienssel együtt, egy közös nyelv kialakításával, új világot is teremtünk, ahová egy idő után ő már egyedül, a velem való dialógustól elszakadva is be tud lépni, magáévá teszi a segítő kapcsolatban közösen kimunkált látást (azaz tapasztalást, jelentésadást). Ez párhuzamba állítható Rogersnek *A pszichoterápia folyamatkonceptiója* című előadásában felvázolt személyiségfejlődési modelljével, amelyben azt egy folytonos spektrumként mutatja be, hét stációt különítve el. A személyközpontú terápia hatására ezeken keresztülhaladva a személyiség folyamatos változáson megy át. A kliens elkezd egyre inkább megélni az érzéseit és szabadabban kifejezni azokat, a folyamat elején ez még csak a segítő beszélgetés védett terében történik. A folyamat utolsó állomása, amikor már nem csupán a segítővel való beszélgetések során, hanem a terápian kívül, a „külvilágban” is megjelenik a változás (Rogers, 2010, pp. 169–209): a kliens önmagával való és külső kapcsolataiban,

abban, ahogyan a világot látja, hogy elfogadja, megéli és kommunikálja az érzéseit stb. Ezzel párhuzamosan, Merleau-Ponty-i értelemben a segítő saját látása, saját világa is minden klienssel való együtt alkotása során folyamatosan alakul. Minden segítő kapcsolat egy, csak abban a kapcsolatban

létrehozott unikális nyelven, egy egyedi és megismételhetetlen világot alapít, ami a folyamat végére nem marad meg pusztán a dialógus szituációjában létező világnak, hanem – husserli szóhasználattal – a kliens saját, otthonos, az élni tudást adaptívan segítő „életvilágává” válhat.

SUMMARY

CREATIVE DIALOGUE: THERAPEUTIC CONVERSATION AS JOINT CREATION

Background and Aims: This study discusses the therapeutic conversation in a phenomenological and hermeneutical framework and analyzes it as a process of joint creativity and creation. To this end, I first briefly outline the theory of one of the most influential phenomenologists, Maurice Merleau-Ponty, who attempted to account for the specific plasticity of experience and the creative nature of speech and expression along the concepts of chiasm, flesh, and wild meaning. Subsequently, I outline the concept of the phenomenological unconscious as described by the Hungarian philosopher *László Tengelyi*. This sphere is the birthplace of meanings that surprise consciousness itself, meanings alien to consciousness, which we consciously try to express, make accessible to ourselves, and anchor raw meanings with the help of language. The role of language in dialogue and understanding is a central theme in Merleau-Ponty's phenomenology and in the hermeneutics of the German philosopher Hans-Georg Gadamer, who argues that in a conversation we necessarily create a common language, which creates a community for the interlocutors as a result of which they will no longer be the same. Finally, I outline a possible phenomenological and hermeneutical description of the therapeutic conversation within the theoretical coordinate system of the above authors, focusing on the language- and world-creating potential and creative nature of the dialogue between psychologist and client.

Keywords: phenomenology, Merleau-Ponty, creative dialogue, Gadamer, counselling, fusion of horizons

IRODALOM

- Bakó, T. (2024). *Pszichoterápia, a közös alkotás*. Psycho Art.
- Freud, S. (1968). A traumához való rögződés. A tudattalan. In S. Freud, *Bevezetés a pszichoanalízisbe* (pp. 225–235). Gondolat.
- Gadamer, H. G., Bonyhai, G., & Fehér, M. I. (2003). *Igazság és módszer: egy filozófiai hermeneutika kezdetei*. Osiris.
- Merleau-Ponty, M. (1998). A közvetett nyelv és a csend hangjai. In Bacsó B. (szerk.), *Kép, fenomen, valóság* (pp. 142–178). Kijárat.
- Merleau-Ponty, M. (2006). *A látható és a láthatatlan*. L'Harmattan.
- Merleau-Ponty, M. (2007). A másik észlelése és a dialógus. *Helikon – Irodalomtudományi Szemle*, 53(1–2). 156–169.
- Merleau-Ponty, M. (2012). *Az észlelés fenomenológiája*. L'Harmattan.
- Pintér, J. N. (2014). *A nem múltó jelen: trauma és nosztalgia*. L'Harmattan.
- Rogers, C. R. (2010). *Valakivé válni*. Edge 2000.
- Schleiermacher, F. (1835). *Friedrich Schleiermacher's sämtliche werke* (Vol. 3). G. Reimer.
- Tengelyi, L. (1998). *Élettörténet és sorsesemény*. Atlantisz.
- Tengelyi, L. (2007). *Tapasztalat és kifejezés*. Atlantisz.
- Ullmann, T. (2004). A francia fenomenológia kialakulása és Merleau-Ponty észleléselemélete. *Metropolis*, 8(3), 68–78.